

„RASEINIŲ TANKO“ ISTORIJS KLAUSIMU

Arvydas Žardinskas

Posto inspektorius
Muitinės departamentas prie Finansų ministerijos
Kauno teritorinė muitinė
Antrojo pasaulinio karo tematikos interneto svetainės
„Rytų frontas“ <http://www.rytufrontas.net> savininkas
J. Biliūno g. 36, LT-Vilkaviškis
El. paštas: zarvydaz@yahoo.com

Klausimo istoriografija

... 1941 metų birželį Lietuvoje, netoli Raseinių, vienas tankas KV parą sulaikė vokiečių 4-osios tankų grupės puolimą.¹

Tikriausiai nemažai karo istorijos mėgėjų tik iš šios skandalingai žinomo autoriaus knygos citatos sužinojo apie šį įdomų, tačiau palyginti nedaug tyrinėtą Vokietijos ir SSRS karo pradžios epizodą. Bet tai visai nenuostabu, ir štai kodėl. Sovietų Sąjungoje vadinamajam Didžiajam Tėvynės karui buvo skiriama gana daug dėmesio. Gausybė kino filmų karo tematika (kurti filmus šia tema specializavosi Dovženkos kino studija), knygų, straipsnių laikraščiuose ir žurnaluose. Bet vėlgi – negalima stebėtis ir tuo. Juk beveik kiekviena tuometinės SSRS šeima buvo vienaip ar kitaip nukentėjusi nuo karo. Nenuostabu ir tai, kad buvo aukštinaimi didvyriai ir jų žygdarbiai. Kai karas vis labiau nutolsta, pradeda aiškėti, kad neretai tie didvyriai buvo tariami, o jų žygdarbiai – tik mitai, skirti pakelti karių dvasią. Bet

keista štai kas. Pasirodo, kad buvo ir didvyrių bei jų atliktų tikrų, neišgalvotų žygdarbių, kurie sovietiniais laikais nesuprantama kodėl buvo nutylimi...

Vienas tokių – pusiau legendinė „Raseinių tanko KV“ istorija. Pirmą kartą šis karo pradžios epizodas paminėtas dar vokiečių okupacijos metais. Vilniuje vokiečių kalba ėjusio laikraščio „Wilner Zeitung“ karo korespondento Kurto G. Slozenbergo straipsnio „Plieninių dramblių kautynės“ vertimą 1942 metais išspausdino žurnalas „Karys“. Sovietiniais metais vienišo tanko istorija Lietuvoje buvo mažai žinoma. Viešai šis epizodas buvo prisimintas tik 1965 metais, kai buvo prisiruošta karių palaikus iš jų palaidojimo vietos pakelėje perkelti į Raseinių karių kapines. Apie tankistų perlaidojimą rašė „Valstiečių laikraštis“², Raseinių rajoninis laikraštis. Bet paskui – ir vėl mirtina tyla.

Vakaruose šis epizodas buvo gana gerai žinomas. Jau pasibaigus karui grupė į amerikiečių nelaisvę patekusių aukštų vermachto karininkų buvo nugabenti anapus Atlanto. Čia jie, vadovaujami buvu-

¹ Суворов В. Последняя республика. Москва: АСТ, 2004. 274 с.

² Valstiečių laikraštis. 1965, spalio 8.

sio generalinio štabo viršininko generolo pulkininko Franco Halderio, parašė seriją straipsnių. Šių straipsnių rinkiniai buvo naudojami kaip amerikiečių karių mokomoji priemonė. Vienas iš pirmųjų vienišo tanko mūšio prie Raseinių aprašymų anglų kalba yra 1950 metais JAV išleistoje brošiūroje „Rusų kariuomenės kovinių veiksmų metodai Antrajame pasauliniame kare“³. Bet šiame leidinyje mūšiui skiriama palyginti nedaug vietos (maždaug vienas puslapis), jis aprašomas prabėgomis, neišsamiai ir nekonkrečiai. Kaip teisingai pažymi A. Isajevas, „iš raporto susidaro įspūdis apie daugiadienę tanko apgultį dėl to, kad tekste nėra įvykių chronologijos, susiejimo su laiku ir datomis“⁴.

Išsamiausiai tanko istorija aprašyta 1953 metų liepą JAV išleistoje istorinėje studijoje „Small unit actions during the German campaign in Russia“ (toliau šis pavadinimas bus trumpinamas – „Small unit actions“)⁵. Vienas šio leidinio straipsnių („Šarvuota sankryžos bokada“, 76–84 p.) skirtas mūšio eigai aprašyti⁶. Reikia pasakyti, kad ir kai kuriuose kituose tekstuose yra teiginių iš minimo straipsnio apie tai, kad mūšis truko dvi paras. Kad ir kaip ten būtų, šis straipsnis buvo ir yra daugelio autorių, rašančių apie „Raseinių tanką“, pirminis šaltinis. Tarp kitko, ši brošiūra pirmą kartą paskelbė ir vėliau plačiai išgarsėjusią nuotrauką – vokiečių karys fotografuoja pamuštą sovietų tanką KV-27⁷.

³ Сборник военно-исторических материалов ВОВ. Выпуск №18 Москва: Воениздат, 1955, с.150.

⁴ Полигон. 2002, № 3. Исеев А. В. Старший сержант против генерал-полковника.

⁵ Historical study. Small unit actions during the German campaign in Russia. Department of the army, July 1953.

⁶ Ten pat, The armored roadblock (June 1941), p. 76–84.

⁷ Ten pat, p. 83.

Vienas iš solidžiausių leidinių, skirtų sovietų ir vokiečių karo pradinio laikotarpio tyrinėjimams, yra pulkininko Davido M. Glantzo redaguota knyga „Pradinis karo Rytų fronte laikotarpis, 1941 birželio 22–rugpjūtis“⁸. Šis leidinys yra Bavarijos Alpe se mieste Garmiše–Partenkirchene vykusiame simpoziume skaitytų pranešimų rinkinys. Mūšiams Lietuvoje buvo skirtos dvi temos: mūšiai Šiauliu⁹ ir Vilniaus kryptyse¹⁰. Pranešimą apie mūšius Šiaulių kryptyje, be kitų pranešėjų, skaitė atsargos pulkininkas Helmutas Ritgenas, tuo metu buvęs 6-osios tankų divizijos tankų pulko bataliono vado adjutantu, jį papildė atsargos generolas grafas fon Kielmansegas, kuris tuo metu buvo tos pačios 6-osios tankų divizijos štabo karininkas. Nors būtent ši tankų divizija susidūrė su legendiniu tanku, mūšiui pranešime skirta vos viena pastraipa¹¹.

Vokietijos šarvuotųjų junginių istorijai skirtoje T. L. Jentzo knygoje „Panzertruppen“ cituojamas vokiečių 6-osios tankų divizijos 11-ojo tankų pulko kovinis dienoraštis, kuriame aprašomas mūšio pradžios fragmentas¹². Deja, tik fragmentas, nes viso mūšio aprašymas kažkodėl nepateikiamas. Tą fragmentą cituoja daugelis tanko istoriją aprašančių autorių, pavyzdžiui,

⁸ The initial Period of War on the Eastern Front, 22 June–August 1941: Proceedings of the Fourth Art of War Symposium, Garmisch, October 1987.

⁹ Ten pat, The border battles on the Siauliai axis 22–26 June 1941, p. 78–154.

¹⁰ Ten pat, The border battles on the Vilnius axis 22–26 June 1941, p. 155–183.

¹¹ Ten pat, p. 114.

¹² Jentz T. L. „Panzertruppen“. The complete guide to the creation and combat employment of Germans tank force. 1939–1942. Schiffer Military History, 1996, p. 198.

žinomas rusų karo istorijos tyrinėtojas A. Isajevas¹³.

Pats išsamiausias mūšio aprašymas pateikiamas E. Rauso atsiminimų knygoje „Tankų mūšiai Rytų fronte“¹⁴. Autorius plačiai aprašo visą mūšio, kuriam jis pats vadovavo, eigą. Tačiau atsiminimai, kitaip negu dienoraščiai ar koviniai dokumentai, būna rašomi prabėgus palyginti nemažai laiko, kai daugelis detalių iš atminties jau būna išblėsusios. Ne išimtis ir E. Rauso atsiminimų knyga. Maža to. Kaip įžanginiame žodyje rašo knygos vertėjas į rusų kalbą¹⁵, ši knyga yra išleista ne pagal E. Rauso rankraštį, nes šis neaiškiomis aplinkybėmis dingęs. Rankraščio tekstą bandoma atkurti remiantis straipsniais įvairiose brošiūrose ir laikraščiuose bei neskeltomis pastabomis. Sulyginę E. Rauso knygos skyriaus „Atkirsti vieno tanko!“ tekstą¹⁶ su tekstu iš „Small unit actions“ nesunkiai galime įsitikinti, kad į atsiminimų knygą yra įdėtas nedaug perdirbtas tekstas „Šarvuota sankryžos blokada“. O tai leidžia manyti, kad jis priklauso E. Rauso plunksnai.

Rusų kalba sovietiniais metais apie ši karo fragmentą taip pat beveik nebuvo rašoma. Jei teisus V. Starostinas, ši istorija papasakota tik vaikams skirtoje knygelėje (!) „Būsimųjų vadų knyga“¹⁷, plačiau apie šią istoriją buvo pradėta rašyti tik po 90-ųjų.

Nuo tada vienišo tanko mūšis minimas beveik kiekviename leidinyje, skirtame tanko KV istorijai¹⁸. Apie „Raseinių tanką“ rašė jau minėtasis V. Suvarovas. Tiesa sakant, į šio epizodo aprašymą „Paskutinėje respublikoje“ gal ne kiekvienas skaitytojas ir atkreipė dėmesį, tačiau už šio aprašymo sėkmingai užsikabino „kritikai“. Vienas jų, Valerijus Charlamovas¹⁹, net tvirtina, kad tokio tanko apskritai nebuvo (!).

Labiausiai „vienišką tanką“ išgarsino vienas iš didžiausių V. Suvarovo kritikų A. Isajevas, aprašęs mūšį žurnale „Poligon“ (vėliau sutrumpintas straipsnio variantas buvo įdėtas knygoje „Antisuvarovas“²⁰). Dar kartą tekstas iš „Poligono“ buvo pakartotas 2006 metais išėjusiame straipsnių rinkinyje „Tankų prasiveržimas. Sovietų tankai 1937–1942 metų mūšiuose“²¹. Reikia pasakyti, kad A. Isajevas rusakalbėje literatūroje plačiausiai ir išsamiausiai aprašė šį karo pradžios epizodą.

Taigi, kaip viskas buvo? Užbėgant įvykiams už akių – tai buvo tanko iš sovietų 3-iojo mechanizuotojo korpuso 2-osios tankų divizijos ir vermachto XLI. armijos (motorizuotojo) korpuso 6-osios tankų divizijos kovinės grupės „Raus“ mūšis. Šiek tiek plačiau apie šiuos dalinius.

¹³ Pavyzdžiui, Кв. История создания и применения. Часть 2. Москва: Восточный фронт, 1996; Боевые машины № 63. KB-2; Фронтная иллюстрация. 1941: Бой в Прибалтике // Стратегия КМ. 2002, № 5; Коломиец М. Танк прорыва KB «Клим Ворошилов». Москва: Яуза, 2006.

¹⁹ Prieiga per internetą: <http://www.deol.ru/man-club/war/suvtank.htm>

²⁰ Исаев А. Антисуваров. Москва: Яуза, с. 317–324.

²¹ Исаев А., Свирин М., Дриг Е., Гончаров В., Кошкин И. Танковый прорыв. Советские танки в боях 1937–1942 гг. Москва: Яуза, 2007, с. 238–255.

¹³ Cit. kūr., 35 p., Исаев А. Антисуваров. Москва: Яуза, 2004. 321 с.; Исаев А., Свирин М., Дриг Е., Гончаров В., Кошкин И. Танковый прорыв. Советские танки в боях 1937–1942 гг. Москва: Яуза, 2007. 248 с.

¹⁴ Раяс Э. Танковые сражения на восточном фронте. Москва: АСТ, 2005.

¹⁵ Раяс Э., cit. kūr., p. 3–5.

¹⁶ Ten pat, p. 67–78.

¹⁷ Interneto svetainė „Легенды и мифы“, puslapis „Расейний – героический экипаж KB“, prieiga per internetą: <http://www.volk59.narod.ru/Raseynyay.htm>

Raudonosios armijos 2-oji tankų divizija karo išvakarėse

SSRS ir Vokietijos karo išvakarėse Pabaltijo ypatingosios karinės apygardos (PYKA) teritorijoje, be kitų dalinių, buvo dislokuoti ir du mechanizuotieji korpusai (MK) – 3-iasis ir 12-asis. Pastarasis buvo pradėtas formuoti tik 1941 metų vasarį Latvijoje. Karo išvakarėse, 1941 metų birželio 16 dieną, korpuso vadovybė gavo apygardos štabo direktyvą apie slaptą divizijų perkėlimą arčiau sienos su Vokietija. Vėlų birželio 18 dienos vakarą 12MK korpuso divizijos pajudėjo į žygį ir po dviejų dienų maršo atvyko į šiaurinius Lietuvos rajonus.

3-iasis mechanizuotas korpusas (3MK) buvo pradėtas formuoti 1940 metų birželio pradžioje Vakarų ypatingojoje karinėje apygardoje²². „Išvadavus“ Baltijos valstybes tolesnis korpuso formavimas buvo pavestas naujai įkurtos Pabaltijo karinės apygardos vadovybei. Pirmuoju korpuso vadu buvo paskirtas generolas leitenantas A. I. Jeriomenko, 1940 metų gruodį jį pakeitė tankų kariuomenės generolas majoras V. Kurkinas. 84-oji motorizuotoji divizija (84md) buvo formuojama Vilniuje buvusios 84-osios šaulių divizijos pagrindu, karo pradžioje jai vadovavo generolas majoras P. I. Fomenko. 5-oji tankų divizija (5td) buvo formuojama Prienuose ir Alytuje 2-osios lengvosios tankų brigados pagrindu, karo pradžioje jai vadovavo pulkininkas F. F. Fiodorovas.

2-oji tankų divizija (2td) buvo formuojama Jonavoje 7-osios kavalerijos divizijos (7 kd) bazėje. Divizijos tankų pulkai buvo

formuojami iš 21-osios sunkiųjų tankų brigados (21 stbr), 7-osios kavalerijos divizijos tankų pulko ir 24-ojo šaulių korpuso šaulių divizijų tankų batalionų. Pirmasis divizijos vadas buvo tankų kariuomenės generolas majoras Semionas Moisejevičius Krivošeinas, 1940 metų gruodį jį pakeitė tankų kariuomenės generolas majoras Jegoras Nikolajevičius Soliakinas.

Formuojant diviziją, iškilo tam tikrų sunkumų. Visų pirma trūko gyvenamųjų patalpų tiek kariams, tiek karininkams. Antra, korpusas buvo formuojamas ne iš techniniu požiūriu parengtų ir aprūpintų dalinių (išimtis buvo tik 2 ltbr), o iš pačių įvairiausių padalinių: atskirų tankų batalionų, pionierių kuopų, kavalerijos dalinių ir t. t. Nepaisant to pirmasis korpuso vadas A. I. Jeriomenko sugebėjo parengti karių mokymus ir 1940 metų gruodį vykusiaime aukščiausiosios vadovybės pasitarime korpusas šarvuotųjų junginių kategorijoje užėmė pirmąją vietą²³.

Kiek plačiau apžvelgsime 2-osios tankų divizijos sudėtį karo išvakarėse.

Divizijos vadas – tankų kariuomenės generolas majoras J. N. Soliakinas,

3-iasis tankų pulkas – vadas majoras I. I. Ragočis,

4-asis tankų pulkas – vadas nežinomas,

2-asis motorizuotųjų šaulių pulkas – vadas majoras P. P. Gačenkovas,

2-asis haubicų artilerijos pulkas,

2-asis autotransporto batalionas,

2-asis atskiras zenitinės artilerijos divizionas,

2-asis žvalgybos batalionas,

2-asis pontonų ir tiltų batalionas,

²² SSR Sąjungos liaudies komisarų tarybos 1940 metų liepos 6 nutarimas Nr. 1193-464 ss. ЦХСД, ф. 89, пеп.74.

²³ Čia ir toliau duomenys apie 3MK iš: Друз. Е. Механизированные корпуса РККА в бою. Москва: АСТ, 2005.

2-asis atskiras ryšių batalionas ir keletas kitų smulkesnių padalinių.

Nuolatinės dislokacijos vieta – Ukmergė.

Ši divizija buvo pirmasis Raudonosios armijos junginys, savo ginkluotei gavęs tankų KV. Pirmosios kovinės mašinos į junginį atkeliavo 1940 metų rugpjūtį. Karo išvakarėse 2td turėjo 51 tanką KV. Kai kuriuose leidiniuose²⁴ galima rasti tvirtinimų, kad PabYKA karo išvakarėse buvo 78 tankai KV. Tačiau tai ne tiesa. Kaip teigia M. Kolomijcas, archyviniais duomenimis, PabYKA karo išvakarėse buvo paskirta dar 27 tankai KV. Lydinčiuose dokumentuose buvo nurodyta: „paskirties punktas Alytus“ (t. y. 5td). Tačiau pakeliui ešeloną užklupo karas, jis buvo nukreiptas į Baltarusiją ir šie papildomi tankai KV karą sutiko VYKA. Ataskaitose šis maršruto pakeitimas nebuvo pažymėtas²⁵.

Birželio 18 dieną ir 3MK buvo paskelbtas karinis pavojus. Divizijos buvo išvestos iš savo nuolatinės dislokacijos vietų. 2td buvo išvesta į Ruklą ir Gaižiūnų geležinkelio stoties rajone esančias mokymo stovyklas, o jei tiksliau – į apie 5 kilometrai nuo stovyklų esančius miškus.

Vermachto 6-oji tankų divizija karo išvakarėse

Prieš sovietų kariuomenę, esančią Lietuvoje, pagal „Barbarosos“ planą turėjo veikti armijų grupė „Šiaurė“ (nuo Palangos iki Vištyčio ežero šiaurinio kranto) ir

armijų grupės „Centras“ 3-ioji tankų grupė (nuo Vištyčio ežero pietinio kranto iki Kapčiamiesčio)²⁶.

Vokiečių armijoje tankai buvo tik tankų divizijose, kurios savo ruožtu įėjo į tankų grupes, pėstininkų divizijos tankų neturėjo. Pasienyje su Lietuva buvo išdėstytos dvi tankų grupės – 3-ioji ir 4-oji.

Generolo pulkininko Eriko Hiopnerio (Hoepfner)²⁷ vadovaujama 4-oji tankų grupė (4. Pzerguppe) buvo dislokuota armijų grupės „Šiaurė“ centre, ji buvo pagrindinė šios grupės smogiamoji jėga. Į jos sudėtį įėjo tankų kariuomenės generolo Georgo Hanso Reinhardo (Reinhardt) vadovaujamas 41-asis armijos (motorizuotasis) korpusas (XLI. (mot.) Armecorps), susidedantis iš 1-osios tankų divizijos (1.Pz.Div.) ir 6-osios tankų divizijos (6.Pz.Div.), 36-osios motorizuotosios divizijos (36.(mot.)Div.) ir 269-osios pėstininkų divizijos (269.Div.). Pėstininkų generolo Eriko fon Manšteino (von Manstein) vadovaujamas 56-asis armijos (motorizuotasis) korpusas (LVI.(mot.) Armecorps), susidedantis iš 8-osios tankų divizijos (8.Pz.Div.), 3-iosios motorizuotosios divizijos (3.(mot.)Div.), 290-osios pėstininkų divizijos (290.Div.) ir rezerve esančios motorizuotosios pėstininkų SS divizijos „Kaukolė“ („Totenkopf“). Reikia atkreipti dėmesį, kad kituose šaltiniuose pastaroji divizija priskiriama ne korpuso, bet tankų grupės rezervui.

Išsamiau panagrinėsime šio korpuso 6-osios tankų divizijos istoriją, sudėtį ir kovinius veiksmus pirmosiomis karo dienomis.

²⁴ Фронтальная иллюстрация N. 4–2001. Прелюдия к «Барбароссе»; Боевой и численный состав вооруженных сил СССР в период Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.), с. 144. Статистический сборник № 1 (22 июня 1941 г.), Институт военной истории МО РФ, 1994.

²⁵ Фронтальная иллюстрация. 1941: Бой в Прибалтике. № 5, 2002, с. 9.

²⁶ Vokietijos kariuomenės sudėtis pagal Unternehmen Barbarossa, „Kriegsgliederung Barbarossa“ (B-Tag) OKH GenStdH./Op.Abt.(III) Prüf-Nr. 15801.

²⁷ Vokietijos kariuomenės dalinių ir junginių vadai pagal Stellenbesetzung Stand B-Tag 19.6.1941, O.K.H.GenStdH Op.Abt.(IIIb) Prüf.Nr.15790.

Divizija buvo vienas iš seniausių vermachto tankų junginių, jos istorija prasidėjo nuo 1937 metų spalio 12 dienos, kai Vupertalyje buvo suformuota 1-oji lengvoji brigada²⁸. Jos vadu tapo tuomet dar generolas majoras Hiopneris. 1938 metų lapkričio 10 dieną ši brigada buvo performuota į 1-ąją lengvąją diviziją (1. leichte Division), o 1939 metų spalio 18 dieną (T. L. Jentzo duomenimis – 1939 metų rugsėjo 12 dieną) – pervadinta 6-ąją tankų diviziją. 1938 metais tuometinė lengvoji divizija dalyvavo užimant Sudetus, 1939 metais armijų grupės „Pietūs“ 10-osios armijos XIV korpuso sudėtyje – užimant Lenkiją, 1940 metais jau kaip 6-oji tankų divizija fon Kleisto tankų grupės XLI tankų korpuso sudėtyje užimant Prancūziją.

Karo su Sovietų Sąjunga išvakarėse generolo majoro Franco Landgrafo vadovaujama divizija buvo dislokuota Torunėje. Divizijos sudėtis buvo tokia²⁹:

11 tankų pulkas, susidedantis iš 3 tankų batalionų – I, II ir 65. Divizijos tankų batalionuose buvo 47 Pz.II, 155 Pz.35(t), 30 Pz.IV, 5 vadų tankai tankų Pz.35(t) bazėje ir 8 vadų tankai tanko Pz.II bazėje. Ši divizija buvo vienintelė visame vermachte, turėjusi čekiškų tankų Pz.35(t), kurie sudarė du trečdalius visų tankų.

6 motorizuotąją pėstininkų brigadą sudarė:

- 4 motorizuotasis pėstininkų pulkas,
- 114 motorizuotasis pėstininkų pulkas,
- 6 motociklininkų batalionas.

Kiekviename pulke buvo du pėstininkų batalionai ir palaikymo kuopa, ginkluota šešiomis 75 mm patrankomis. Tik viena

pėstininkų kuopa buvo gavusi naujų pusiau vikšrinių vilkikų SPW.

76 motorizuotasis artilerijos pulkas, susidedantis iš dviejų lengvųjų patrankų (105 mm) ir vieno vidutinio (155 mm) haubicų batalionų, kiekviename po tris baterijas, turinčias po keturis pabūklus.

57 žvalgybos batalionas.

41 prieštankinės artilerijos batalionas.

Ginkluotėje tik 12 naujųjų 50 mm prieš-tankinių patrankų ir 24 vadinamos „taršky-nėmis“ 37 mm prieštankinės patrankos.

57 pionierių batalionas.

82 motorizuotasis ryšių batalionas.

57 transporto batalionas.

Be to, prieš pat karą divizijai buvo priskirta 59 artilerijos pulko II divizionas ir 411 zenitinio pulko II divizionas.

Grįžtant prie divizijos tankų sudėties reikia atkreipti dėmesį į čekiškus tankus Pz.35 (t). Daugelis tyrinėtojų vokiečių tankų skaičiui karo išvakarėse nustatyti kaip pirminį šaltinį nurodo B. Miulerio-Gilebrando veikalą „Vokietijos sausumos armija. 1933–1945“³⁰. Tačiau šios knygos pateikiamoje 24 lentelėje ties tankais Pz.35 – tuščia vieta.

Vermachto 6-osios tankų divizijos veiksmai birželio 22–23 dienomis

1941 metų birželio viduryje divizija gavo įsakymą judėti pasienio link³¹. Judėta keturias paras, tik naktimis, dieną bet koks judėjimas buvo uždraustas. Pasiekus Tilžę,

³⁰ Мюллер-Гиллебранд Б. Сухопутная армия Германии. 1933–1945. Москва: Эксмо, 2005.

³¹ Divizijos koviniai veiksmai, judėjimo maršrutai ir koviniai veiksmai pagal Пауэ Э., cit. kūr.

Ia, Kriegstagenbuch. Jun 17 – Sep 15, 1941. NARA, T-315, Item No. 25448/2, Roll 323.

Ia, Kriegstagenbuch Nr. 3. Jun 21 – Nov 22, 1941. NARA, T-315, Item No. 22835/1b, Roll 322.

²⁸ Jentz T., cit. kūr., p. 50.

²⁹ Glantz D., cit. kūr., p. 108–109.

kilo problemų keliantis per Nemuną Karalienės Elžbietos tiltu, nes juo taip pat judėjo 1-oji tankų divizija. Dėl to tiltu naudojo si tik tankai, o automobiliai ir kita technika kėlėsi paskutiniu momentu pastatytu pontoniniu tiltu ties Šereitlaukiu. Priešakiniai daliniai pozicijas pasienyje netoli Tauragės užėmė birželio 21 dieną, o pagrindinėms pajėgoms užimti jas buvo leista tik naktį iš birželio 21-osios į 22-ąją.

Divizija gavo tokią užduotį: forsuoti miškingą Šilinės–Kangailių ruožą, užimti šiauriau Kangailių esantį tiltą per Šešuvį ir aukštumas ties Meškomis (pirmas tarpinis tikslas); toliau užimti Steigvilas (16 km į šiaurės rytus nuo Tauragės) ir ten esantį tiltą per Šešuvį (pirmasis puolimo tikslas). Tada divizija turi Šaltuonos krantais per Eržvilką pasiekti aukštumą prie Raseinių (antrasis puolimo tikslas). Ir galiausiai antros dienos tikslas – užimti placdarmą į šiaurės rytus nuo Raseinių, už Dubysos upės, kelių į Grinkiškį ir Šiluvą kryptimi. Šio tikslo įgyvendinimas, korpuso vadovybės žodžiais, „turės didelę reikšmę“.

1941 metų birželio 22 dieną 3.05 Berlyno laiku (4.05 Lietuvoje galiojusi Maskvos laiku) prasidėjo vokiečių artilerinė parengtis. Jai pasibaigus žvalgai pranešė, kad pasienyje prie Šilinės kaimo esantys mediniai kulkosvaidžių bokštai sunaikinti ir 6-oji tankų divizija peržengė sieną. Prieš puolimo pradžią divizija buvo padalyta į dvi taktines grupes – kovinę grupę „fon Zekendorff“ ir kovinę grupę „Raus“. Šioms grupėms vadovavo papulkininkis baronas Erichas fon Zekendorfas ir pulkininkas Erchardas Rausas.

Zekendorfo kovos grupė turėjo forsuoti mišką Šilinės–Kangailių ruože; ties Kangailiais ir Anieliške užimti tiltą per Šešuvį;

tada staigiu smūgiu užimti placdarmą ties Steigvilais. Kairįjį sparną turėjo saugoti 6-asis motociklininkų batalionas.

Rauso kovos grupė buvo užlaikyta ir įsakymą pajudėti iš išeities pozicijų gavo kiek vėliau. Ji šiauriau Šilinės miško esančiais keliukais apie 2 km turėjo judėti paskui Zekendorfo kovos grupę ir paskui miško keliukais pro Pameizius ir Meižius veržtis Meškų kryptimi. Tada, perėjusi Platkepuris, užimti Gaurę.

Puolimą pradėjo 6-asis motociklininkų batalionas ir Zekendorfo kovos grupė. Pagal belaisvių parodymus tuo metu sovietų pajėgos buvo išskirstytos plačiuose ruožuose, o tai leido patekusiems į užnugarį (nors jų nebuvo daug) stipriai priešintis. Gera orientuodamiesi vietovėje jie savo pozicijas laikė iki paskutinio žmogaus. Staigūs prasiveržimai vis lėtėjo – trukdė prasti keliai ir sudėtinga vietovė.

Įsakymas pulti Rauso kovos grupei buvo vis atidėliojamas. Tuo laiku gautas pranešimas, kad įklimpo Zekendorfo kovos grupės žvalgybos batalionas ir kelias likusioms pajėgoms žygiuoti nėra tinkamas. Pagaliau apie 10 valandą Rauso kovos grupė gavo įsakymą judėti paskui 6-ąjį motociklininkų batalioną. Nugalėjusi didelių sunkumų (kelias per mišką buvo grįstas rąstais) Rauso kovos grupė apie 19 valandą pasiekė Kangailius, o 23 valandą – Kiukiškius. Dėl blogų kelių atsiliko ariergardas – autocisternos ir lauko virtuvės.

Antrą karo dieną kovos grupės iš Eržvilko pajudėjo lygiagrečiais keliais. Fon Zekendorfo kovos grupė judėjo keliu pro Bliūdžius ir Kalnųjus. Rauso kovos grupė iš sustojimo vietos Anieliške pajudėjo 5.30 val. ir iki Eržvilko judėjo paskui Zekendorfo kovos grupę, paskui pasuko

kiek artimesniu maršrutu pro Rutkiškes, Paupį. Keliai pagerėjo ir, padidinę tempą, priešakiniai daliniai, vadovaujami majoro Šmidto (Schmidt), priartėjo prie plataus miškingo ruožo ties Aukštaslyniu ir pasivijo besitraukiantį priešą ariergardą. Po trumpos, tačiau atkaklios kovos priešas buvo sumuštas, tačiau vokiečiai patyrė ir pirmųjų nuostolių: buvo išvestas iš rikiuotės vienas tankas, mirtinai sužeistas 4-osios šaulių brigados 1-ojo bataliono 2-os kuopos vadas oberleitenantas Kulokas.

12.45 val. vokiečiai pasiekė vietovę į pietvakarius nuo Raseinių. Pulti ruošiasi nuo aukštumos, esančios į vakarus nuo miesto. Apie 13.30 kovos grupė su I./4. MPP sustiprinta viena tankų kuopa, 3./41. TNB ir II./76. AP visų trijų baterijų parama pradėjo puolimą. Šiek tiek anksčiau pulti iš pietų pradėjo kovinė Zekendorfo grupė. Rauso kovinė grupė tikslą pasiekė 15.00 val. Tolesniam puolimui II./4. MPP su viena sutiprinta tankų kuopa, 6.Kp/76.AR ir 3./TNBn dalimis buvo skirtos mašinos ir 16.30 žygis vėl tęsiamas. Pralaužus stiprų pasipriešinimą 19.00 buvo pasiektas ir užimtas tiltas per Dubysą. Sustiprintas II.Bn/4.MPP užėmė placdarmą. Žvalgyba, pasiūsta Šiluvos link, naudos nedavė. Kovos grupės štabas įsikūrė Bedančiuose.

Zekendorfo kovos grupė tuo laiku užėmė tiltą per Dubysą ir placdarmą kairiajame (rytiniame) upės krante ties Kybartėliais. Tačiau ilgai džiaugtis pergale neteko. Liuftvafės žvalgyba pranešė, kad iš Kėdainių ir Jonavos rajono Krakių link juda apie du šimtai sovietų tankų. Nebuvo jokių abejonių, kad jų tikslas – vokiečių 6-oji tankų divizija.

Raudonosios armijos 2-osios tankų divizijos veiksmai birželio 22–23 dienomis

Apie prasidėjusį karą „tarybinė liaudis“ sužinojo ne iš karto. Štai kaip karo pradžią aprašo Berežnojus, tuo metu dirbęs sovietų pasiuntinybėje Berlyne.

Šeštą valandą Maskvos laiku mes įsijungėme radijo imtuvą laukdami, ką pasakys Maskva. Bet visos mūsų radijo stotys iš pradžių transliavo gimnastikos pamoką, vėliau pionierių rytmetį ir pagaliau paskutines žinias, kurios, kaip paprastai, prasidėjo naujienomis iš laukų ir pranešimais apie darbo pirmūnų pasiekimus. [...] Nuolat prieinam prie radijo imtuvo. Iš jo vis dar skamba liaudies muzika ir maršai. Tiksliai 12 valandą Maskvos laiku Molotovas perskaitė Sovietų vyriausybės pranešimą.³²

Tad nenuostabu, kad apie prasidėjusį karą ne iš karto sužinojo ir kiek toliau nuo sienos esančių dalinių kariai. Kaip rašo atsiminimuose D. I. Osadčis³³, birželio 22 dieną 10 val. 45 min. 2-ojoje tankų divizijoje buvo skaitoma politinė informacija, o apie prasidėjusį karą dar nieko nebuvo žinoma. Ir tik tada, kai atskridę vokiečių bombonešiai subombardavo tuo metu buvusias tuščias kareivines Rukloje ir Gaižiūnų geležinkelio stoties rajone (kaip jau minėta, divizija buvo už keleto kilometrų miškuose), tapo aišku, kad prasidėjo kovos veiksmai.

Be abejo, taip vėlai apie karo pradžią sužinojo tik eiliniai kariai, o apygardos (fronto), armijų, korpusų vadai apie vokiečių puolimo pradžią sužinojo gana greitai

³² Бережков В. М. Страницы дипломатической истории. Москва: Международные отношения, 1987. 56 с.

³³ Военно-исторический журнал. 1988, № 6, с. 52–57.

ir pradėjo rengti gynybai (?) skirtus kovenius įsakymus. Bet kol tie įsakymai iš fronto štabo perėjo visas instancijas ir pasiekė 2td, prabėgo vos ne pusė dienos. Štai Šiaurės–Vakarų fronto vado direktyva, be kita ko, skirta ir 8-osios armijos vadui, buvo pasirašyta 9 val. 45 min.³⁴ Kol ši direktyva pasiekė 8-osios armijos štabą, praėjo nemažai laiko, nes kovinis įsakymas, be kita ko, nurodantis ir 2td veiksmus, buvo pasirašytas 14 val. 00 min.³⁵ Betarpiškai divizija įsakymą gavo apie 16.00 val. ir tik 17 val. 30 min. pradėjo žygi. Jau temstant tankų kolona pasiekė Jonavą. Nuo Kauno ėjo nenutrūkstama pabėgėlių vora. Šis priešpriešinis srautas labai sunkino judėjimą, todėl buvo duotas įsakymas pakeisti maršrutą: pervaziavus tiltą per Nerį Raseinių link buvo važiuojama šalutiniais dulkėtais keliukais. Kolonai judant buvo kategoriškai uždrausta naudotis radijo stotimis. Šis maršas tamsiu paros metu, nepatyrus nuostolių dėl priešininko aviacijos, pokariniuose vadovėliuose buvo aprašomas kaip gero organizavimo pavyzdys. Nors nuostolių nebuvo išvengta. Pagal techninius normatyvus važiuojant tokiomis sąlygomis buvo privalu kas dvi valandas keisti tankų KV oro filtrus. Daugelis ekipažų to nepaisė, o

³⁴ Генеральный штаб. Военно-научное управление. Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Выпуск 34. Военное издательство Министерства обороны Союза ССР. Москва – 1953. Директива командующего войсками Северо-Западного фронта от 22 июня 1941 г. командующим войсками 8-й и 11-й армий, командирам 3-го и 12-го механизированных корпусов о нанесении удара по противнику, прорывающемуся на Тaurage.

³⁵ Генеральный штаб. Военно-научное управление. Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Выпуск 33. Военное издательство министерства обороны Союза ССР. Москва – 1957. Боевой приказ командующему 8-й армией № 1 от 22 июня 1941 г. на контрудар в направлении Taurage.

ir galimybių nelabai buvo, todėl nemažai tankų sustojo pakelėje, nepasiekę galutinio tikslo.

Šiaurės–Vakarų fronto vado įsakymas ir jį atkartojantis 8-osios armijos vado įsakymas susidariusioje situacijoje buvo logiškas. Vokiečių XLI. armijos motorizuotojo korpuso puolimo kryptis buvo daugiau negu akivaizdi: Tauragė–Šiauliai–Ryga. Sovietų divizijos vienu metu turėjo suduoti smūgį vokiečių divizijų sparnams ir užnugariui, jas apsupti ir sutriuškinti. 12-ojo mechanizuotojo korpuso 23-ioji ir 28-oji divizijos turėjo smogti pietryčių kryptimi kairiajam vokiečių sparnui, 3-iojo mechanizuotojo korpuso 2-oji tankų divizija – pietvakarių kryptimi dešiniajam vokiečių sparnui. Tačiau tai tebuvo geri sovietų ketinimai, smūgis vienu metu nebuvo suduotas dėl elementarių ir proziškų priežasčių – stigo kuro ir šaudmenų, divizijų vadai dėl prasto ryšio nekoordinavo savo veiksmų.

Kad ir kaip ten būtų, šis epizodas istorinėje literatūroje gavo tankų mūšio ties Raseiniais pavadinimą. Iš esmės tai buvo keli mūšio epizodai: sovietų 23-iosios ir 28-osios tankų divizijų mūšis su vokiečių 1-ąja tankų ir 61-ąja pėstininkų divizijomis ir sovietų 2-osios tankų divizijos mūšis su vokiečių 6-ąja tankų divizija. Štai šį epizodą panagrinėkime kiek plačiau.

Kaip jau buvo minėta, 2-oji tankų divizija birželio 22-osios dienos pavakare gavo 8-osios divizijos vado įsakymą vykti Raseinių kryptimi. Tiksliau sakant, šį įsakymą divizija dėl nutrūkusio ryšio gavo ne tiesiogiai iš armijos vado, jį perdavė ir tolesnius nurodymus davė i diviziją atvykęs Šiaurės–Vakarų fronto šarvuotųjų automobilių ir tankų valdybos (Автобронетанковое управление, su-

trumpinimas ABT) viršininkas P. Polubajarovas. Jis greitai priėjo prie išvados, kad pirminis įsakymas pradėti puolimą 4 val. ryto yra neįvykdomas, perkėlė puolimo pradžią į 11 val. ryto ir apie tai informavo fronto vadą³⁶. Tačiau, kaip paaiškėjo vėliau, ir šis terminas buvo nerealias.

Šioje vietoje prasideda šokie tokie neaiškumai dėl mūšio pradžios laiko. J. Drigas, o ir kai kurie kiti autoriai nurodo, kad 2-oji tankų divizija stojo į mūšį birželio 23-ios dienos ryte³⁷. Šis teiginys tikriausiai paimtas iš P. Polubajarovo atsiminimų³⁸. Tačiau atsiminimai nėra pats patikimiausias istorinių įvykių tyrinėjimo šaltinis. Kur kas patikimesnis šaltinis yra to meto dokumentai. Konkrečiai vokiečių 6-osios tankų divizijos birželio 23-ios dienos kovinių veiksmų ataskaitoje nurodoma, kad mūšis dėl Raseinių prasidėjo apie pietus, tad tankų mūšis prie Dubysos galėjo prasidėti gerokai vėliau. Kad tankų mūšis prasidėjo 15 val., rašo ir V. Hauptas³⁹. Tačiau kyla klausimas – kur buvo ir koku maršrutu į mūšio lauką vyko divizija? Juk nuo Jonavos apylinkių iki Raseinių yra maždaug apie 100 kilometrų. Žinoma, važiuota buvo ne pačiu tiesiausiu keliu. Vokiečių oro žvalgyba pranešė, kad pastebėjo sovietų tankų koloną ties Baisiogala, Grinkiškiu. Pažvelgus į žemėlapi nesunkiai galima įsitikinti,

kad tankų kolona padarė labai didelį lanką ir nuvažiavo ne mažiau kaip 150 kilometrų. Tad nenuostabu, kad dėl to pradėjo kilti problemų. Visų pirma tikriausiai ne vienas ir ne du tankai galėjo likti pakelėje, neatlaikę tokio „ralio“. Antra, ir tai svarbiausia – degalai. Net jei tankai išvyko su pilnais bakais degalų, pasiekus tikslą tie bakai jau turėjo būti apytuščiai. Žinant, koks buvo sovietinis tiekimas, naivu būtų tikėti, kad tie bakai pakelyje galėjo būti papildyti. Bet kad ir su kokiomis problemomis susidūrė, sovietų 2-oji tankų divizija iki tikslo keliavo pernelyg ilgai. Kaip jau žinome, iš Ruklos apylinkių divizija pajudėjo apie 17.30, Jonavą pasiekė tik temstant, t. y. maždaug 22.00–23.00 val. Nuo Jonavos iki Dubysos buvo keliaujama apie 16 val. Daugoka. Kita vertus, tai galima paaiškinti tuo, kad buvo vykstama šalutiniais keliais, o žemėlapių neturėta. Štai kaip tai aprašo D. Osadčis⁴⁰ (paryškinta mano – A. Ž.).

Apie 16 valandą 3-iojo tankų pulko vadas majoras I. P. Ragočis išsikvietė batalionų ir kuopų vadus ir davė kovinę užduotį. Iš jo žodinio įsakymo aš išsiaiškinau, kad priešas perėjo valstybės sieną ir juda Raseinių kryptimi. Pulku teks atlikti maršą numatant priešpriešinį mūšį. Pulko vadas nurodė judėjimo maršrutą ir galimas išsiskleidimo ribas. Visa tai mes užsirašėme į bloknotus. Topografinių žemėlapių niekas neturėjo.

Be žemėlapių naktį nuvažiuoti nežinoma kaimų keliukais apie 150 kilometrų... Tad gal visai nenuostabu, kad divizija kelyje užtruko ne tiek mažai.

Kita problema – mūšio vieta. Štai kaip tai nusako J. Drigas⁴¹.

³⁶ Сборник боевых документов Великой Отечественной войны. Выпуск 34. Донесение начальника автобронетанкового управления Северо-Западного фронта от 23 июня 1941 г. командующему войсками Северо-Западного фронта о задачах, поставленных командирам 3-го и 12-го механизированных корпусов.

³⁷ Дриг Е., cit. kūr., p. 137.

³⁸ На Северо-Западном фронте. П. П. Полубяров. Крепче брони. Москва: Наука, 1969.

³⁹ Хаунт В. Сражения группы армий «Север». Москва: Яуза, 2006. 36 с.

⁴⁰ Военно-исторический журнал. 1988, № 6, с. 52.

⁴¹ Дриг Е., cit. kūr., p. 137.

Birželio 23-iosios rytą dvi divizijos kovos grupės – „Raus“ ir „Zekendorf“, – persikėlusios per Dubysą, užėmė placdarmą rytiniame upės krante.

Kaip dažnai atsitikdavo 1941 metų pasienio mūšiuose, sovietinių pajėgų suplanuoto kontrsmūgio išeities pozicijos jau buvo užimtos priešininko. 2-osios tankų divizijos daliniai sutiko Reinhardo korpuso 6-ąją diviziją vakariniame Dubysos krante, keletas kilometrų į šiaurę nuo Raseinių.

Šiek tiek keistoki teiginiai. Nors vokiečiai užėmė placdarmą rytiniame upės krante, sovietai sutiko priešus vakariniame krante. Bet gal tai tik korektūros klaida? Bet korektūros klaidomis būtų sunku paaiškinti A. Isajevo geografinius „atradingumus“ žurnale „Poligonas“⁴², turint mintyje tai, kad tekste yra įdėta schema.

1-oji tankų divizija turėjo kitą tikslą: užgrobti geležinkelio tiltą per Dubysą. Šis tiltas buvo žemiau pagal upės tėkmę nuo to, kurį laikė užgrobęs Raseinių KV.

Kalbėdamas apie geležinkelio tiltą, A. Isajevas turi mintyje Lyduvėnus. Nereikia būti dideliu geografijos specialistu, kad įsitikintum: Lyduvėnai yra aukščiau pagal upės tėkmę, negu tiltas, kurį neva laikė užgrobęs Raseinių KV. Apie tikslią tanko vietą – toliau.

Kadangi 300 metrų ilgio geležinkelio tiltas buvo užgrobtas, 1-ajai tankų divizijai nebebuvo persikėlimo per Dubysą ir judėjimo tolyn į Pabaltijo gilumą problemos.

Kalbant visiškai tiksliai, geležinkelio tiltas ties Lyduvėnais turėjo strateginę reikšmę sėkmingam visos 4-osios tankų grupės konkrečiai ir visos armijų grupės „Šiaurė“ apskritai judėjimui į rytus. Taktiniam vie-

netui – 1-ajai tankų divizijai – persikelti per Dubysą ir sėkmingai judėti toliau į rytus visiškai pakako automobilių tilto ties tais pačiais Lyduvėnais. Tarp kitko, Lyduvėnų geležinkelio tiltas yra daugiau negu du kartus ilgesnis. Šis tiltas yra ilgiausias Lietuvoje, jo ilgis – 599 metrai.

Birželio 23 dieną 15.00 kovos grupė „Zekendorf“ iš 6-osios tankų divizijos užgrobė Raseinius ir nedidelį placdarmą dešiniajame Dubysos krante.

Pažiūrėję į žemėlapi matome, kad Dubysa yra maždaug už 10 kilometrų į šiaurės rytus nuo Raseinių. Kovos grupė „Zekendorf“ judėjo keliu Raseiniai–Grinkiškis ir užėmė placdarmą rytiniame, t. y. kairiajame Dubysos krante.

Būtų galima necituoti A. Isajevo tekste esančių klaidų, bet štai visai neseniai, t. y. 2007 metų pavasarį, išėjo knyga – straipsnių rinkinys „Tankų prasiveržimas. Sovietiniai tankai 1937–1942 metų mūšiuose“⁴³. Be kitų autorių, jame yra ir A. Isajevo straipsnis apie Raseinių KV. Žodis žodinė iš „Poligono“. Su visomis klaidomis. Nesvarbu, kad kai kurios jų autoriui buvo asmeniškai parodytos. Kas tai – savęs ar skaitytojų negerbimas? Pasi- teisinimas forume „vif2ne“ – „klaidoms ištaisyti neturėjau laiko“⁴⁴ – neįtikina.

Bet grįžkime prie mūšio. Taigi, sovietų 2-osios tankų divizijos ir vokiečių 6-osios tankų divizijos kovos grupės „Zekendorf“ mūšis prasidėjo birželio 23 dieną maždaug 15 valandą rytiniame Dubysos krante į šiaurės rytus nuo Raseinių. Neanalizuosime plačiau šio mūšio eigos. Atkreipsime

⁴³ Исаев А., Свириг М., Дриг Е., Гончаров В., Кошкин И. Танковый прорыв. Советские танки в боях 1937–1942 гг. Москва: Яуза, 2007.

⁴⁴ Prieiga per internetą: <http://vif2ne.ru/nvk/forum/0/archive/1314/1314708.htm>

⁴² Cituojama iš Полигон. 2002, № 3. А. В. Исаев. Старший сержант против генерал-полковника.

dėmesį tik į tai, kad, kaip rašė J. Drigas, vietoj kontrsmūgio sovietams teko stoti į priešpriešinį mūšį. O vokiečiams šiame mūšyje buvo labai netikėtas susitikimas su sunkiaisiais sovietų tankais KV. Paaikšėjo, kad nei vokiečių 37 mm prieštankinės patrankos, nei tankų patrankos nesugeba padaryti šiems monstrams žalos. Dažnai tenka girdėti nuomonę, kad karo metu vokiečiai neturėjo jokių priemonių prieš tankus KV, kad pastarieji buvo faktiškai nepažeidžiami. Tai netiesa. Vokiečiai labai greitai, tiesiog mūšio lauke nustatė, kad su KV galima sėkmingai kovoti 105 mm patranka, 150 mm haubica; 150 mm patranka netgi buvo pernelyg galinga – žinoma atvejų, kad po taiklių jos šūvių buvo nunešamas tanko bokštelis. O pats efektyviausias ginklas buvo 88 mm zenitinė patranka. Ten, kur vokiečiai suskubdavo laiku atsigabenti šį ginklą, sovietų tankams būdavo striuka.

Vienišo tanko istorija

Vokiečių 6-osios tankų divizijos kovos grupės „Zekendorf“ ir sovietų 3-iojo mechanizuotojo korpuso 2-osios tankų divizijos mūšio į šiaurės rytus nuo Raseinių metu į kelią Raseiniai–Šiluva, netoli sankryžos į Dainius atklydo vienas sovietų tankas. Kaip jau minėta, šiuo keliu judėjo 6-osios tankų divizijos kovinė grupė „Raus“. Ji jau buvo užėmusi tiltą per Dubysą ir placdarmą rytiniame krante. Štai šiame kelyje ir atsirado sunkusis sovietų tankas KV. Jis blokavo bet kokią judėjimą. Pabandykime nustatyti, ko kioje tiksliai vietoje jis sustojo.

Dažnai rašoma, kad tankas stovėjo prie tilto per Dubysą arba labai arti jo. Štai cilutės iš A. Isajevo „Antisuvorovo“⁴⁵:

41-ojo armijos motorizuotojo korpuso 1-ajai tankų divizijai, kitaip negu to paties korpuso 36-ajai motorizuotajai divizijai, vienišas tankas prie tilto per Dubysą nemaišė.

Tą pačią klaidą daro netgi E. Rauso atsiminimų knygos vertėjas įžanginiame žodyje⁴⁶.

Kai tankas KV, labai sėkmingai atsistojęs ant tilto per Dubysą, į dvi dalis perkirto 6-ąją tankų diviziją, visos tankistų pastangos kenkėjiškam tankui sunaikinti pasitelti aviaciją buvo bevaisės. Lakūnai kategoriškai atsisakė užsiimti tokiu smulkiu taikiniu.

O štai kaip aprašo pirmąjį susitikimą su tanku E. Rausas⁴⁷:

Pažeidžiant nustatytas taisykles keletas belaisvių, paimtų paskutiniuose mūšiuose, įskaitant vieną Raudonosios armijos leitenantą, buvo pasiūsti į užnugarį sunkvežimiu lydimi tik vieno puskarininkio. Pusiaukelėje į Raseinius vairuotojas netikėtai ant kelio pamatė priešų tanką ir sustojo.

Taigi – tanką sunkvežimiais su belaisviais sutiko pusiaukelėje tarp Dubysos ir Raseinių. Turint mintyje, kad atstumas tarp tų dviejų taškų yra maždaug 10 kilometrų, galima numanyti, kad tankas stovėjo apie 5 kilometrus į pietus nuo tilto. Tuo remdamiesi kai kurie autoriai teigia, kad tankas stovėjo prie pat sankryžos į Dainius. Tanko stovėjimo vietą pavyko nustatyti gana tiksliai. Kaip yra žinoma, tankistai buvo palaidoti čia pat, pakeleje, 1965 metais jie buvo perlaidoti Raseinių karių kapinėse. Perlaidojimo priežastis buvo daugiau negu proziška: tose vietose buvo numatyti žemių sausinimo darbai... Kaip buvo atkasami tankistai, papasakojo šių vietovių

⁴⁵ Исаев А. Антисуворова. Москва: Яуза, с. 319.

⁴⁶ Раяс Э., cit. kūr., p. 17.

⁴⁷ Раяс Э., cit. kūr.

senbuvis Jonas Tamutis. Jis parodė vietą, kur tankistai buvo palaidoti⁴⁸.

Kitas įdomus klausimas – kada tiksliai tankas sustojo ant kelio. Skaitant tekstą knygoje „Small unit actions...“ galima suprasti, kad tankas netoli Dainių sankryžos sustojo dar birželio 23 dieną. Kiti autoriai šio klausimo nedetalizuoja.

Apytikslį tanko atsiradimo ant kelio laiką pavyko nustatyti iš 6-osios motorizuosios brigados kovinio dienoraščio⁴⁹.

24.6. Planuotas divizijos žygis buvo sustabdytas. Oro žvalgybai pranešus apie stambesnių prieš tankų grupuočių telkimąsi, buvo įsakyta pereiti į gynybą.

Pastebėtų prieš tankų puolimas buvo nukreiptas tik prieš Seckendorfo kovos grupę. Sunkieji tankai (vėliau aprašyti kaip naujesnio 52 t. modelio), pralaužę gynybinę liniją, išsiskverbė į užnugarį. Apie 9 valandą buvo pranešta, kad du tokie gigantai atsidūrė ant mūsų puolimo kelio.

Apie 14 val. į pagalbą Seckendorfo kovos grupei buvo pasiųstas 65-asis tankų batalionas, vadovaujamas pulkininko leitenanto Schenko. Apeiti prieš pajėgų nepasisėkė, jis ugnimi užėmė mūsų placdarmą ir iš šiaurės abiem Dubysos krantais nedideliais pėstininkų batalionais pradėjo puolimą.

Netikėtai vienas prieš tankas atsidūrė netoli mūsų brigados vadavietės. Padegęs du mūsų sunkvežimius, jis sustojo kelio vidury. Toks akiplėšiškumas paliko didelį įspūdį, tačiau tuo metu buvo nežinoma, kad jis sustojo dėl techninių gedimų.

Tad, remdamiesi koviniu dienoraščiu, apytikriai galime teigti, kad tankas ant kelio atsirado birželio 24 dienos vidudienį. Tarp kitko šis dienoraščio fragmentas yra

įdomus tuo, kad matome vokiečius minint „52 t. modelio“ tankus. Be abejonės, kalbama apie tankus KV-2, tik vokiečiai karo metu nežinojo jų „oficialaus“ pavadinimo. Kita vertus, technines tanko charakteristikas jie sužinojo labai greitai – iš į nelaisvę paimtų tankistų. Štai 41-ojo prieštankinės artilerijos bataliono vado raportas⁵⁰.

Vieno rusų tanko įgula davė parodymus, kuriuos išklausk ir užrašė vertėjas.

Jie pasakojo apie savo 52 tonų tanką. Šarvo storis – 85 mm, vien tik dangčio – 38 mm. Tankas turi 15,2 cm pabūklą, tris 7,62 mm kulkosvaidžius (atsargoje yra dar du). Šios dienos tankų mūšyje dalyvavę tankai neva priklauso 2-ajai tankų divizijai, 1939 metais suformuoti kaip brigada ir neseniai praplėstai iki divizijos. Už šiandien atakavusios divizijos stovi viena pėstininkų divizija, taip pat turinti tankų. Ši pėstininkų divizija atvyko šiandien. Kiekviena tankų kuopa vidutiniškai turi 20 tankų. Tankų divizijoje artilerija nenaudojama. Divizija buvo dislokuota Jonavoje.

Visiškai įmanoma, kad būtent šio raporto pagrindu buvo nusiųstas pranešimas į Berlyną, kur su juo susipažino F. Halderis. Birželio 24 dienos įrašė⁵¹ jis dar abejoja, ar tankas gali turėti tokio galingumo patranką.

Armijų grupių „Pietūs“ ir „Šiaurė“ fronte pasirodė rusų sunkusis naujo tipo tankas, kuris, matyt, turi 80 mm kalibro patranką (armijų grupės „Šiaurė“ pranešimais – netgi 150 mm, kas, beje, mažai tikėtina).

O štai birželio 25 dienos įrašė⁵² F. Halderis, ko gero, gavęs papildomų žinių, sovietų naujo modelio sunkiojo tanko ginkluote jau neabejoja.

⁴⁸ Plačiau apie tai svetainėje „Rytų frontas“, prieiga per internetą: http://www.rytufrontas.net/e107_plugins/content/content.php?content.26

⁴⁹ Ia, Kriegstagebuch Nr. 3. Jun 21 – Nov 22, 1941. NARA, T-315, Item No. 22835/1b, Roll 322.

⁵⁰ Ia, Ankomende Meldung, 22 Jun – 19 Jul 1941NARA, Item No. 25448/16, Rol 325.

⁵¹ Гандер Ф. Военный дневник: 1941 год. Москва: Русич, 2006. 265 с.

⁵² Ten pat, p. 270–271.

Gauti kai kurie duomenys apie naująjį rusų sunkųjį tanką: svoris – 52 tonos, priekinis šarvas – 34 cm (?), bortų šarvai – 8 cm. Ginkluotė: 152 mm patranka ir trys kulkosvaidžiai.

Bet grįžkime į Raseinių–Šiluvos kelią. Ant kelio atsідūręs tankas kovos grupėi „Raus“, kurios vadaviatė tuo metu buvo vos už 1,5 km į šiaurės vakarus nuo jo stovėjimo vietos, sukėlė nemažai rūpesčių. Visų pirma tankas nutraukė laidus, todėl neliko telefono ryšio su divizijos štabu, buvo neaišku, ar nepasirodys daugiau tankų, todėl buvo duotas nurodymas ruoštis žiedinei gynybai. Pionieriai gavo užduotį užminuoti kelius, o žvalgų būrys buvo skubiai išsiųstas išžvalgyti apylinkes. Jis netruko nustatyti, kad apylinkėse daugiau tankų nėra. Tačiau ir šis tankas kėlė daug problemų. Nusidriekė didelė sanitarinių automobilių eilė – nebuvo įmanoma evakuoti į užnugarį sužeistuosius. Keletas jų, įskaitant leitenantą grafą Pletenbergą, mirė laiku nesulaukę tinkamos pagalbos. Iš Raseinių pusės sustojo sunkvežimiai su šaudmenimis ir maisto produktais kolona. Keletą jų (dauguma autorių mini 12, koviniame dienoraštyje kalbama apie 2) tankas sunaikino savo pabūklo ugnimi. Bandymai apvažiuoti tanką laukais taip pat nepasiteisino. Apvažiuodami iš vienos pusės automobiliai klimpo į smėlį, kita pusė buvo pelkėta, todėl ir pro čia apvažiuoti buvo neįmanoma. Tad teko skubiai imtis priemonių šiai kliūčiai pašalinti.

Įsakymas sunaikinti tanką buvo duotas 41-ojo prieštankinės artilerijos bataliono artileristams. E. Rauso knygoje rašoma⁵³, kad įsakymas sunaikinti tanką buvo duotas minėto bataliono baterijai, kuriai va-

dovavo leitenantas Vegenrotas. O 6-osios motorizuotosios brigados koviniame dienoraštyje rašoma⁵⁴, kad tanką turėjo sunaikinti 41-ojo bataliono 1-osios kuopos, vadovaujamos vyr. leitenanto Neckenaue-rio, pabūklai. Dar vienas neatitikimas yra pabūklų skaičius. E. Rauso knygoje yra kalbama apie keturius pabūklus, o koviniame žurnale – tik apie du. Bet kuriuo atveju tai buvo prieš pat karą gauti 5 cm kalibro prieštankiniai pabūklai Pak40. Bet toliau vėl esama neatitikimų – iš kokio atstumo į tanką šaudė Pak'ai. „Small unit actions...“ rašoma, kad iš pradžių prieštankinės patrankos prisiartinio 1000 jardų atstumu, vėliau atsargiai priartėta iki 600 jardų. Rušiškoje E. Rauso knygos versijoje jardai virsta metrais. O koviniame dienoraštyje kalbama apie 200 metrų atstumą. Kad ir kaip ten būtų, šaudyta buvo iš pakankamai arti ir tiksliai. Ugnis buvo taikli, aštuonis kartus buvo pataikyta į tanką. Ir kai atrodė, kad viskas baigta, tanko pabūklo vamzdis lėtai pasisuko, kruopščiai prisitaikė ir metodiška ugnimi sunaikino abi naujutėles patrankas. Sprogius prie vieno pabūklo buvusiems šaudmenims, 2 artileristai žuvo, 1 buvo sužeistas.

Taip vokiečiai eilinį kartą įsitikino, kad net naujosios 50 mm prieštankinės patrankos Pak40 prieš naujuosius sovietų sunkiuosius tankus yra bejėgės, tuo jau išvakarėse, birželio 23 dienos mūšyje, įsitikino „Seekendorfo“ kovos grupė.

Sunaikinti tanką buvo pabandyta 105 mm kalibro lauko patranka. Įsitikinus tanko pabūklo ugnies taiklumu, šį pabūklą nebuvo bandoma pastatyti į tiesaus taiky-

⁵³ Раяс Э., cit. kūr., p. 69.

⁵⁴ Ia, Kriegstagenbuch Nr.3. Jun 21 – Nov 22, 1941. NARA, T-315, Item No. 22835/1b, Roll 322. 24 dienos įrašas.

mo poziciją, o buvo šaudoma iš uždaros pozicijos, ugnį koreguojant. Tačiau ir tai nedavė naudos – reikėjo tiksliai pataikyti, o netoliese sprogstančių sviedinių skeveldros tankui žalos nedarė. Įdomu tai, kad šis epizodas nei E. Rauso knygoje, nei „Small unit actions...“ neminimas.

Pasidarė aišku, kad turimomis priemonėmis tanko sunaikinti nepavyks, tad vienintelė galimybė – 88 mm zenitinis pabūklas. Vienas jų, iškviestas iš Raseinių, pradėjo atsargiai slinkti prie tanko iš pietų. Pats tankas vis dar buvo pasisukęs į šiaurę, nes būtent iš tos pusės jis buvo atakuotas. Kelyje vis dar smilko anksčiau padęgti sunkvežimiai. Dūmai ir trukdė gerai prisitaikyti, ir buvo šiokia tokia priedanga ir suteikė galimybę prislinkti nepastebėtiems kuo arčiau. Pagaliau pabūklui buvo parinkta pozicija pamiškėje, maždaug 500 metrų nuo tanko. Artileristai karštingiškai pradėjo ruošti pabūklą. Tačiau tankistai pasirodė turintys geležinius nervus. Kai atrodė, kad pabūklas jau baigtas ruošti, tankas staiga pasuko bokštelį ir iššovė pirmas – šūvis buvo taiklus, zenitinis pabūklas nusirito į griovį, keletas karių žuvo, kiti buvo priversti atsitraukti.

Tankas ir toliau blokavo kelią, kovos grupė vis dar buvo paralyžiuota, artėjo naktis. Brigados štabe buvo svarstomi įvairūs tanko sunaikinimo variantai. Vienas jų buvo bandymas susprogdinti tanką ant jo padėtais sprogmenimis. Savanorių pionierių grupė naktį iš birželio 24 į 25 nepastebėti prislinko prie tanko ir padėjo ant jo du sprogmenų paketus: vieną jų, didesnį, ant virš vikšro esančios lentynos, kitą, mažesnį – prie vamzdžio pagrindo. Bet, kaip vėliau paaiškėjo, sprogimai laukto rezultato nedavė.

Išaušo rytas, o tankas vis dar blokavo kelią. Vokiečiams teko imtis gudrybės. Buvo nutarta nukreipti tanko dėmesį. Į rytus, šiaurės rytus ir šiaurės vakarus nuo jo buvo reti miškeliai. Po juos pradėjo važinėti Pz.35 šaudydami tanko link. Tankistai pradėjo pastebimai nervintis – vamzdis pradėjo sukiotis kairėn–dešinėn – ir nepastebėjo iš užnugario besiantinančio pavojaus.

Taigi, nukreipus tanko dėmesį į ugnies pozicijas buvo pastatytas 88 mm zenitinis pabūklas. Čia reikėtų paminėti dar vieną gana įdomią smulkmeną. 6-osios tankų divizijos archyve pasisekė rasti radiogramą, kurioje kalbama, kad į Raseinių aerodromą naktį iš 24 į 25 buvo lėktuvu (!) pristatyti šaudmenys zenitiniams pabūklams. Galimas daiktas, kad tai buvo būtent tankui sunaikinti skirta amunicija. Tačiau ir šis, paskutinis mūsų epizodas uždavė mįslę. S. Zaloga teigia, kad tai buvo pabūklas iš 298-ojo zenitinės artilerijos bataliono (Flak.Abt.298)⁵⁵. Tikriausiai nusižiūrėję nuo šio pripažinto autoriteto ir kiti autoriai tvirtina tą patį. Bet tai nėra tiesa. 6-osios tankų dizijos sudėtyje iš tikrųjų buvo 298-asis zenitinės artilerijos batalionas, bet jis buvo suformuotas tik 1943 metais. Pradiniame karo etape buvo kitas batalionas, kurio sutrumpinimas skambėjo lygiai taip pat – Flak.Abt.298, bet jis buvo liuftvafės sudėtyje, dislokuotas Prancūzijoje ir neturėjo zenitinių pabūklų, nes tai buvo prožektorių batalionas Flakscheinwerfer-Abt. 298(v). LXI korpuse buvo tik vienas junginys, kuris savo ginkluotėje turėjo 88 mm zenitinių patrankų – tai 3-iojo zenitinio pulko I mišrus zenitinis batalionas

⁵⁵ Zaloga S. J., Grandsen J. Soviet heavy tanks. London: Osprey publishing, 1981.

(Fla.-Abt.gem.I./3.). Tik šio bataliono partankos galėjo sunaikinti tanką. Tai patvirtina ir įrašas divizijos koviniame žurnale.

Beje, šis įrašas užduoda dar vieną mįslę – jame kalbama apie tris pabūklus! Tai ten buvo vienas ar vis dėlto trys pabūklai? Šaudė vienas ar visi trys? Kažin ar kada nors tai sužinosime.

Kaip rašo savo atsiminimuose E. Rausas, vokiečių kariai buvo sukręsti rusų karių didvyriškumo ir todėl palaidojo tankistus su visa kariška pagarba.

Epilogas

Tuo būtų galima ir baigti, tačiau lieka neatsakytas dar vienas klausimas – kokia buvo tanko markė? Visi tyrinėtojai sutaria – tai buvo KV markės tankas. Bet, kaip žinome, karo pradžioje sovietų ginkluotėje buvo dviejų modifikacijų KV markės tankai: KV-1 ir KV-2. Štai čia nuomonės ir išsiskiria.

Argumentai už tai, kad ten buvo KV-1 markės tankas: taip tanką vadina E. Rausas savo atsiminimų knygoje; KV-1 siluetas iškaltas paminklinėje lentoje Raseinių karių kapinėse prie tankistų kapo; KV-1 turėjo kur kas didesnę kovinį sviedinių komplektą negu KV-2, o vienišam tankui, kaip jau žinome, teko nemažai šaudyti stovint kelyje, o ir prieš tai vykusiame mūšyje jo patranka tikriausiai netylėjo.

Ne kartą minėtoje studijoje „Small unit actions...“ tekstą apie vienišo tanko mūšį iliustruoja nuotrauka: vokiečių karys fotografuoja KV-2. Šią nuotrauką savo knygoje „Soviet heavy tanks“ yra įdėjęs ir Steavenas Zaloga. Parašas virš nuotraukos skelbia: „Ašies operatorius filmuoja

užgrobtą KV-2 netoli Raseinių.“ Šioje S. Zalogos knygoje yra ir kita to paties tanko nuotrauka. Parašas po šia nuotrauka taip pat nedviprasmiškai nurodo vietą: „Šis vienišas 1940 metų modelio KV-2 iš 2-osios tankų divizijos neatsilaikė prieš daugkartines 6-osios tankų divizijos atakas netoli sankryžos prie Raseinių Lietuvoje.“

Internetu klaidžioja daugiau kaip 50 šio tanko nuotraukų. Matomi tanko pažeidimai atitinka pažeidimus, kurie pagal mūšio aprašymus turėjo būti padaryti kelių blokvusiam tankui: nutrauktas vikšras, pažeistas vamzdis, skylės borte.

Labiausiai į akis krinta nutrauktas dešinysis vikšras.

Tačiau visas prielaidas, kad tose nuotraukose matomas tankas yra būtent TAS, nubraukia nepaneigiamas šios versijos priešininkų argumentas: yra žinoma nemažai šio tanko nuotraukų su užrašu *Ostrow*.

Taigi, norint nustatyti tikrąją tanko markę, reikia tolesnių tyrimų.

Galima abejojti mūšio detalėmis, tačiau negalima nuneigti fakto, kad toks mūšis buvo. Tegul tai buvo ne KV-2, o KV-1. Ir prailaikė jis ne dvi paras, o nepilną vieną. Ir sulaukė jis ne visą tankų grupę, ne vieną korpusą ir net ne vieną diviziją, o tik dalį jos. Bet juk visa tai padarė vienas tankas, atsitiktinai atsідūręs tinkamoje vietoje! O kaip žinome, tokių monstrų Lietuvoje buvo apie 50. Jei jiems visiems iš anksto būtų parinktos tinkamos gynybos pozicijos, vokiečių puolimas, ko gero, būtų kur kas lėtesnis. Bet ar buvo ruošiasi gynybai?

O mums šis mažas karo pradžios epizodas įdomus tuo, kad jis vyko Lietuvos žemėje.

A PROBLEM OF "RASEINIAI TANK'S" HISTORY

Arvydas Žardinskas

S u m m a r y

During the opening days of the German – Soviet war in the area of Raseiniai took place one of the largest tank battles. One episode of this battle is so called history of the tank of Raseiniai. This episode of the initial period of war was researched by some historians, but almost they all used the same sources. Therefore we can find some misconstructions (e.g., that this panzer battle lasted two or even three days), sometimes even solid authors make basic geographical mistakes.

Heavy soviet KV tank stopped on the way Raseiniai – iluva and cut a contact between two combat groups of German 6th tank division for a whole day and held up the fast advance of German 41th motorized corps to the east. Attempts to destroy this tank

with new 50 mm anti-tank cannon, bombardment of large caliber cannon, the use of engineers with explosives during the night failed. Try to request air support also failed, Luftwaffe has other more important targets. Only after delivering one more 88 mm cannon and with help of imitated tank attack, Germans succeeded in destroying the soviet heavy tank.

To describe proceeding of the battle, to establish exact times and other facts became possible after review of archival documents (e.g., war diaries, radio-grams) which was found in archives. But still there are no answers in some questions.

The author hopes that this study will help to find out something more about battles in the territory of Lithuania during first week of war on the Eastern Front.

[teikta 2008-04-15

Parengta skelbti 2008-05-30